Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 9. RUJAN 1940. GOD. VIII.

Izlazi mjesečno. – Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA

BROJ 9. GOD. VIII. RUJAN 1940.

Ivan Ulčnik:

NOVI DVORI

JELAČIĆEVO DOBRO KRAJ ZAPREŠIĆA U PROŠLOSTI I SADAŠNJOSTI

U lipanjskom broju »Zagreba« donijeli smo Neustädterov »Manuscript« u prijevodu. U toj knjižici pod naslovom »Ausflug nach Novi Dvori im Monate Juni 1861«, opisao je Neustädter svoja sjećanja na nekadanjeg

Izvorna potvrda grofa **Škendera Erdödya,** o primljenoj kupovnini od 175.000 for.

vlasnika tog dobra — hrvatskog bana Jelačića. Osim toga predočuje nam, kakvi su u ono doba Novi Dvori bili, te kako se je tamo život sprovodio.

U ovom članku opisat ćemo kratku prošlost Novih Dvori, naročito što se sve na tom posjedu nalazi, te kakav je posjed s dvorcem danas.

Ban Jelačić kupio je Nove Dvore godine 1851. od Aleksandra grofa Erdődya od Monyrókeréka.[1]) Predočujemo potvrdu od 16. srpnja 1851. u

[1]) Naš učenjak i ravnatelj državnog arhiva pokojni dr. Ivan Bojničić-Kninski u »Prosvjeti« iz 1893. priopćuje iscrpan članak pod naslovom »Plemstvo i bogatstvo obitelji Erdödy«.

Dr. Bojničić piše, da je osnivač kasnije bogate i moćne porodice Erdödy bio Franjo Bakovac, prosti kmet na imanju Erdödya u županiji Szatmar u Ugarskoj, koje imanje je oko polovice XV. vijeka bilo vlasništvo obitelji Draghfy de Beltek. Na starim listinama napisano je ime Bakovac kao »Bakolcz« ili »Bakocz«. Od tako polatinjenog imena »Bakocz« nastalo je ime Bakač, kojim imenom su se kasniji nasljednici Franje Bakovca nazivali.

Najstariji sin Franje Bakovca Valentin postade svećenikom, u kojem zvanju je od ugarskog kralja Matije Korvina 1459. dobio plemstvo za sebe i ostalu braću. Mogao se je služiti pridjevkom de Erdewd ili Erdöd po gradu Erdödu.

Jedan od braće Valentinove, zvan Tomo, također po zvanju svećenik, došao je do velike časti i bogatstva, i on je zapravo uzdigao ime plemićke obitelji Bakač-Erdöd. Tomo Bakovac-Erdöd upravljao je zagrebačkom biskupijom do godine 1514.

Godine 1499. došao je Tomo Bakač Erdödy u posjed golemog imanja na Eberau (mađarski »Monyorókerék«) u županiji Željeznoj. Od tog doba služili su se Erdödy i pridjevkom »de Monyorókerék«.

Godine 1565. dobio je hrvatski ban Petar Erdödy od cara Maksimilijana grofovski naslov. Taj Petar grof Erdödy umre 1567. Sahranjen je u jastrebarskoj župnoj crkvi. Grob mu resi krasan spomenik.

Od članova obitelji Erdödy za nas Hrvate osobito je vrijedan spomena Tomo grof Erdödy. Rodio se 1588. Uspješno je ratovao protiv Turaka. Od 1584.—1595. bio je hrvatski ban. Na Ugarskom požunskom saboru branio je hrvatska prava, kojom je zgodom Mađarima doviknuo znamenite riječi: »Regnum regno non praescribit leges«. (Kraljevina kraljevini ne propisuje zakone). Tomo grof Erdödy oženio je kćer Krste Ungnada, te je dobio u posjed grad Varaždin. Kralj Rudolf II. učini Tomu grofa Erdödy godine 1707. nasljednim županom varaždinske županije, kao i nasljednim kapetanom grada Varaždina. Tomo grof Erdödy umre 1624. u Krapini. Sahranjen je u desnoj lađi zagrebačke katedrale, gdje mu je postavljen umjetnički izrađen mramorni spomenik, na kojem je pokojnik prikazan u oklopu.

Obje nasljedne časti u županiji varaždinskoj izvršivali su članovi obitelji Erdödy sve do godine 1845. Zadnji, koji je obnašao čast nasljednog velikog župana varaždinskog, bio je Ivan grof Erdödy od 1834. do 1845. Od tog doba su veliki župani, odnosno županski upravitelji, od kralja imenovani.

Grofovska obitelj Erdödy razvila se u više grana. Iz jedne potiče Aleksandrov otac Sigismund grof Erdödy, rođen 1775; umro 1813. Njegova supruga Marija rođena je grofica Festetić, umrla je 1837.

Aleksander grof Erdödy, bivši vlasnik Novih Dvora kraj Brdovca, rodio se 10. kolovoza 1802. Bio je nasljedni kapetan grada Varaždina, c. k. komornik, carski tajni savjetnik i vrhovni meštar ugarskih kraljevskih staja. Obično je stanovao u Vepu u Ugarskoj. Posjedovao je velika imanja u Hrvatskoj i Ugarskoj. Aleksander grof Erdödy bavio se i umjetnošću, te je bio na glasu sakupljač starina i umjetnina. Ugarska akademija znanosti izabere ga u svoje ravnateljstvo. Akademija umjetnosti izabere ga potpretsjednikom. Umro je 22. siječnja 1881. u Vepu kod Subotišta. (»Obzor« i »Narodne Novine« od 25. siječnja 1881.) Aleksander grof Erdödy bio je oženjen s Leopoldinom Batthyany-Strattmann, koja je umrla 1866. u 44 godini.

kojoj grof Erdődy izjavljuje, da je od Jelačićevog bankovnog zastupnika u Wienu Simona G. Sina, primio 175.000 for. srebra u cvancigama, (3 cvancige za 1 forint). Kupoprodajni ugovor sastavljen je kasnije 23. ožujka

Prva strana »Verodostojnog ispisa«. **Gornji Grad** sa istočne strane.

1852. kojom zgodom je grofa Erdődya zastupao zagrebački odvjetnik Andrija Jakčin.

Nakon što je c. k. zemaljski sud u Zagrebu kupoprodaju Novih dvora proveo u gruntovnim knjigama, izdao je kupcu barunu Josipu Jelačiću »Verodostojni ispis« ugovora kao »navadnu fasiu«.

»Verodostojni ispis« krasnopisno je prepisao na pergameni Mijat Novak-Petrinjac, izsluženi tajnik c. k. banske vlade. Na koncu prepisa Novak je napisao, da je na tom poslu radio 350 sati. Na koncu prepisa

Druga strana »Verodostojnog ispisa«. Slika bana Jelačića i dvorac **Novi Dvori.**

»ispisa« uokvirene su krasnim alegoričnim slikama u vodenim bojama. Slike alegorički prikazuju gospodarski rad i različite plodine.

Na prvoj stranici »Verodostojnog ispisa« ugovora vidimo sliku Zagreba (Gornjeg grada), gledajući ga s istočne strane, vjerojatno u doba

sastava ugovora. Slika prikazuje u glavnom kuće u Dugoj ulici, čija se pročelja i ulazi nalaze u Opatičkoj ulici.

Na drugoj strani »Verodostojnog ispisa« vidimo sliku bana Jelačića, a ispod nje grb trojednice. Naročito je lijepo ispisano banovo ime kao kupca. Na istoj strani dolje umetnuta je slika Novih Dvora. Dvorac je vjerojatno prikazan onakav, kakav je u ono doba bio.

Na četvrtoj strani »Verodostojnog ispisa«, ispod imena bana Jelačića, poredana su među lišćem njegova odlikovanja.

Iz »Verodostojnog ispisa« kupo-prodajnog ugovora predočit ćemo njegov najvažniji sadržaj. Odvjetnik Andrija Jakčin zastupao je prodavaoca Škendera grofa Erdődya, glasom punomoćja od 7. veljače 1852. broj 706, izdanog pred c. k. zemaljskim sudom Szombatheljskim.

Imanje Novi Dvori kupio je ban Jelačić sa cjelokupnim »fundusom instructusom«, te sa svim urbarskim i cinženim pravima upravo onako, kako je to grof Skender Erdődy kupio od grofa Dragutina Festetića od Polne. Iz ovog se vidi, da su Novi Dvori prije bili u posjedu grofovske obitelji Festetić, s kojom je obitelji grof Skender Erdődy po majci u rodu bio.

Kupovina je ugovorena sa 175.000 forinti srebra u cvancigama, (3 cvancige za 1 forint). Od te svote otpada 150.000 for. za »gospoštiju«, a 25.000 for. za pomične stvari i »fundus instructus«.

Potpise na kupoprodajnom ugovoru ovjerovio je Ljudevit Sinković sudski prisjednik pred c. k. zemaljskim sudom u Zagrebu 23. ožujka 1852. »Verodostojni ispis« kao »navadnu fasiju« izdali su i ovjerovili, te službenim pečatom potvrdili, Dragutin Klobučarić, predsjednik c. k. zemaljskog suda, i Škulj, sudbeni tajnik.

»Verodostojni ispis«, koji je uručen banu Jelačiću, krasnopisno je prepisan na sedam strana velikog četvrt oblika. Uvezan je u korice obložene crvenim baršunom. Korice su iznutra obložene tamno modrom svilom. Kroz »ispis« provučena je pozlaćena vrpca, čiji krajevi se sastaju pod crvenim pečatom c. k. zemaljskog suda. Pečat je umetnut u okruglu kutiju od bronce.

Ova umjetnički izrađena isprava spremljena je u našem Arheološkom muzeju.

Nakon što smo opisali kupnju Novih Dvora, prikazat ćemo, kakav je taj posjed danas i što se sve na njemu nalazi.

Od željezničke stanice Zaprešić udaljeni su Novi Dvori 3 km. Čim se dođe na teritorij samog posjeda, opaža se, da nešto nedostaje. Na lijevoj strani ceste nestala su stara hrastova stabla, koja su kroz stotinu i više godina pratila svakog, tko bi se u Nove Dvore uputio. Zašto su ta stabla posječena, teško će odgovoriti oni, koji o tom odlučiše. Mi im poručujemo, da su bolno zasjekli u osjećaj svakoga, tko ljubi prirodu i tko razumije bivše vlasnike Novih Dvora, koji su pošumljivanjem posjedu dali značaj mira i spokojnosti.

Sa ceste vodi nas put do grobnice, koja je po banovoj želji sagrađena. Oko grobnice raširila se hrastova šuma, koja pokojnicima u vječnom počivalištu čuva mir. Na žalost i tu se vidi djelovanje sjekire. Tko zna, ne bi

BARONU JELAČIĆU BUŽINSKOM,

NJEGOVOG CAR. KRALJ. APOSTOLSKOG VELIČANSTVA TAJNOM SAVJETNIKU,

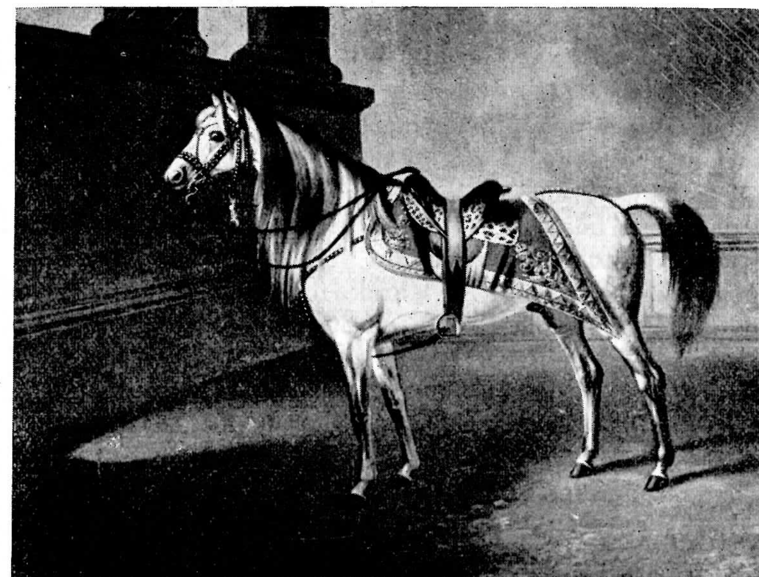
VOJNIČKOG MARIE TEREZIE ZAPOVEDNIKU, C. AUSTR. LAVOSLAVA, C. RUSKOG S. VLADIMIRA I. VRSTI. KR. HANOVERANSKOG GVELFEN I KR. SAKSONSKOG S. HINKA VELIKKRSTNIKU, KR. SAKSONSKOG ZA GRAĐANSKE ZASLUGE I PARMEZANSKOG KONSTANTIN. S. JURJA KOMANDERU, VLASTNIKU MILITARSKOG ZASLUŽNOG KERSTA;

vlastniku dvih banskih pěšačkih narodnih graničarskih pukovah br. 10. i 11. i pěšačkog puka njegovo imenosećeg br. 46., BANU kraljevinah hrvatske i slavonske, nadpredsědniku banske stolice, vojničkom i građanskom upravitelju Dalmacie, generalu tepničtva i zapovědajućem generalu hrvatsko-slavonskog zemalj. vojničtva;

Četvrta strana »Verodostojnog ispisa«. Ističe se banovo ime kao kupca, te njegova odlikovanja među lišćem.

li se grobnica jednog dana našla u pustoj i neuglednoj šikari, da štovatelji uspomena Jelačićeve grofovske obitelji nisu upozorili nadležne čimbenike na uništavanje šumskog parka. To je djelovalo, pa je uslijedila zabrana nepijetetne sječe i haračenja šume oko obiteljske grobnice.

Vrijedno je spomenuti, da je u tom šumskom parku, a nedaleko iza grobnice, zakopan vjeran banov konj — bijelac »Emir«.[2]) Na njem je ban Jelačić jašio, kada je iz Brezovice 4. lipnja 1848. u svečanoj povorci polazio na svečano ustoličenje, koje se je izvršilo na Katarinskom trgu. S »Emirom« je ban prošao mađarsku vojnu. Iza banove smrti »Emir« je još neko vrijeme živio, a zatim je od starosti uginuo.

»Emir« konj bana Jelačića, sa svečanom opremom. Izvorna uljena slika te izvezen pokrivač spremljeni su u Arheološkom muzeju.

Ban Jelačić za života odlučio je da u Novim Dvorima gradi grobnicu. U oporuci od 8. veljače 1857. (vlastoručno napisanoj njemačkim jezikom) pod točkom 1. određuje ovo: »Ako mi milost Božja uzdrži zdravlje i dulji život, namjeravam u Novim Dvorima graditi obiteljsku grobnicu, gdje bi se ostatci mojih nezaboravnih roditelja, moje sestre i prerano mi umrle ljubljene kćerkice imali sahraniti«.

»Dok se grobnica izgradi, neka se moje tijelo, (ako prije umrem), privremeno sahrani kraj mog djeteta Anne u dvorskoj kapelici. Tu se imadu čitati svete mise. Kasnije neka se odsluži »Solemnes Requiem« u zagrebačkoj katedrali. U dvorskoj kapelici sv. Josipa ima se godišnje či-

[2]) Ovdje prikazana »Emirova« slika fotografirana je prema uljenoj slici koju je naslikao slikar Ivan Adam Klein. Na izvornoj slici Klein je metnuo svoje ime. Klein je bio slikar i bakropisac. Rodio se 1792. u Nürnbergu. Klein je naročito mnogo slikao životinje, a osobito konje dvorske ergele, gospodska gospodarstva i slično. Od Kleina sačuvano je do 150 životinjskih slika. Umro je godine 1875. u Münchenu.

tati 15 svetih misa i to za moje roditelje Franza i Annu, za sestru Ceciliju, te za moje dijete Annu. Za ove mise stvaram zakladu od 500 for.«

»Ako me božja providnost prije pozove, tada gradnju obiteljske grobnice stavljam u dužnost mojoj udovici Sofiji«.

Ban Jelačić nije dospio da gradi grobnicu. Zaprečila ga teška bolest, a konačno smrt, koja ga 20. svibnja 1859. pokosi. Banovo tijelo sahranjeno je po njegovoj želji u dvorskoj kapeli Sv. Josipa.

U smislu banove oporuke imala je grobnicu graditi njegova udovica Sofija. Ona je po sadržaju oporuke bila uživateljica banove pokretne i nepokretne imovine. Glede ove odredbe oporuka u 5. točki kaže: »Moja jedina ljubljena supruga Sofija rođena grofica Stockau dijelila je u našem braku svim srcem veselje, a tako i žalost. Ona bijaše moja sreća i ponos, utjeha u gorkim časovima. Zato određujem, da tako dugo, dok je ona udovica i moje ime nosi, imade pravo uživanja mojeg pokretnog i nepokretnog imetka. U pokretnost spada u prvom redu gotov novac i vrijednosni papiri. Ako ona sklopi novi brak, to joj oporučni nasljednik moje cijele imovine ima da isplati svotu od 30.000 for. a ona će zatim njemu (nasljedniku) posjed Novi Dvori izručiti«.

Poznato je, da je Sofija grofica Jelačić na 16. svibnja 1863. sklopila novi brak s Adolfom grofom Dubskijem. Uslijed toga je godine 1863. prestala biti uživateljica imanja Novi Dvori. Tim povodom sastavljen je već prije, 23. ožujka 1863. ugovor, kojim se Sofija grofica Jelačić odriče prava uživanja, a cijeli posjed predaje banovom bratu Đuri grofu Jelačiću, kao oporučno glavnom nasljedniku banovog imetka. Od 1. svibnja 1863. preuzima grof Jelačić upravu imanja, a isto tako i dužnost gradnje obiteljske grobnice. Prigodom potpisa ovog ugovora bili su svjedoci: Antun grof Jelačić (brat Đurin) i Josip barun Neustädter.

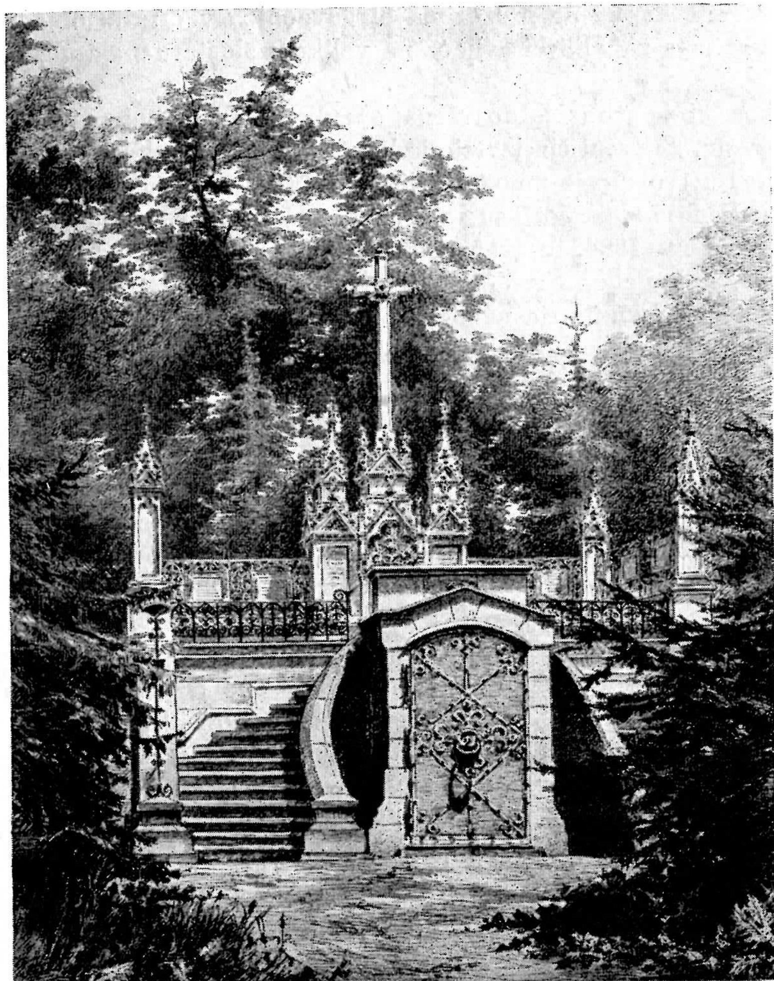
Godine 1884. dao je grof Jelačić sagraditi obiteljsku grobnicu u Novim Dvorima. Izradba nacrta, kao i nadzor nad gradnjom, povjeren je tadanjem ravnatelju Obrtne škole Hermanu Bolleu. Istovremeno Bolle je vodio gradnju zagrebačke katedrale. Grobnica građena je iz kamena. Jedan dio građe sastoji iz starog kamenja, koje je izlučeno iz zidova Katedrale, prigodom obnavljanja, nakon velikog potresa godine 1880. Ovo kamenje je kupljeno i prevezeno u Nove Dvore. Ostalo kamenje uzeto je iz kamenoloma u Vrapču. Klesarske radnje izveo je klesar Ivan Kottal. On je radio kod gradnje katedrale, pa ga je Bolle na neko vrijeme namjestio kod gradnje grobnice. Kiparske radnje na terasi grobnice povjerio je Bolle tadanjem zagrebačkom klesaru i kiparu Ignacu Franzu. Ove radnje Franz je obavljao u svojoj klesaonici u Preradovićevoj ulici, broj 27 i 29, u kući graditelja Plochbergera. Obiteljski grofovski grb Franz je izradio na terasi grobnice. U tu svrhu boravio je kroz 6 dana u Novim Dvorima. Gosp. Ignac Franz još i danas živi i vodi vlastiti klesarski i kiparski posao na Koturaškoj cesti br 40. On je senior zagrebačkih klesara. Gosp. Franz rado nam je

pripovijedao svoja sjećanja, kako je kroz 6 dana boravka u Novim Dvorima bio gostoljubivo susretan od grofovske obitelji. Spavao je u lijepo uređenoj sobi, a dnevno je objedovao kod obiteljskog stola. Sjeća se, da se je objedovalo u velikoj blagovaonici. Bilo je ljetno doba, a oko dvora bilo je mnogo muha. Da se spriječi njihovo letenje po blagovaonici, svaki dan bi drvene kapke na prozorima blagovaonice već prije objeda zatvorili. Nakon toga zapalili bi svijeće na velikom »lusteru«, a tada bi sjeli k objedu.

Nakon što je grobnica dovršena, obavljena je 16. studenoga 1884. svečana posveta. Crkveni čin izvršio je kanonik i opat dr. Franjo Rački. Svečanosti prisustvovalo je mnogo prijatelja obitelji Jelačić. Seljaci iz brdovečke i susjednih župa došli su sa svojim svećenstvom u procesiji. »Obzor« od 17. studenoga 1884. tu svečanost u kratko opisuje. Kaže, da će u proljeće 1885. iz kapelice Sv. Josipa u novu grobnici biti preneseni ostatci bana Jelačića. Međutim ta namjera do danas nije izvedena. U vezi s namjeravanim prenosom banovih ostataka zanimljiv je događaj sa svečanog objeda u palači baruna Ljudevita Vranycanya. Prigodom posvete palače Jugoslavenske akademije, koju je 9. studenoga 1884. obavio njen dobrotvor biskup Štrosmajer, bile su priređene različite svečanosti, a tako je i barun Vranycany dao u čast biskupa Štrosmajera svečani objed. Na objedu bio je stoloravnateljem kanonik Adolf Veber, koji je nazdravio prisutnom grofu Đuri Jelačiću. Na Veberovu zdravicu nadovezao je biskup Štrosmajer molbu prisutnom grofu Đuri Jelačiću. Biskup moli, da prenos banovih ostataka iz dvorske kapelice u novu grobnicu bude što svečaniji, te će on (Štrosmajer) makar pješice doći u Nove Dvore, da sam obavi ponovni blagoslov tijela velikog pokojnika. Na ove iskrene riječi biskupa Štrosmajera, koji je bana Jelačića dobro poznavao i njegovu uspomenu u velike poštivao, odgovorio je grof Đuro Jelačić, da će vrlo rado ispuniti biskupovu želju. (Prema izvještaju »Obzora« od 10. studenoga 1884.). Kako smo naveli, tijelo bana Jelačića nije iz kapelice Sv. Josipa preneseno, pa se tako želja biskupa Štrosmajera nije ispunila.

Grobnica predstavlja lijepu građevinu u gotskom slogu. Sastoji iz dva dijela. Podzemni, gdje su sahranjeni lijesovi, i gornji dio s terasom, do koje vode dvostruke polukružne stube. U pozadini terase uzdiže se visoki križ. Ispod križa uzidan je grb grofova Jelačića. Ispod grba urezana je banova lozinka: »Što Bog dade i sreća junačka«. Uz grb uzidane su dvije mramorne ploče. Na lijevoj ploči urezano je »Familae comitum Jelačić de Buzin«. Na desnoj: »Marko umro 29. XI. 1882. i »Jurica umro 1. II. 1894«. Kraj tih ploča s obje strane uzidane su na ogradi malene crne ploče. Natpisi su samo na dvima i to: »Paula umrla 23. XI. 1885«. i »Marija umrla 2. VIII. 1888«. Ostale ploče očekuju natpise sahranjenih pokojnika. Dobro bi bilo, da se imena što prije u ploče urežu, jer se lako može dogoditi, da se nakon nekog vremena ne će znati, tko je sve u grobnici sahranjen.

Gotski ukrasi na terasi i stubištu za sada su uščuvani. Obzirom na to, što je građa od mekanog kamena, ne će se dugo moći opirati zubu vremena, naročito će se uresno kamenje početi oštećivati. Neka manja oštećenja već se sada pokazuju. Valjalo bi ih popraviti.

Grobnica u Novim Dvorima.

Grobnica je zatvorena teškim željeznim vratima, koja je izradio zagrebački bravarski majstor Mesić. Sa svake strane rasvjetljuje grobnicu po jedan prozor, čime se grobnica i dovoljno prozračuje. U grobnicu se ulazi niz nekoliko stuba. U sredini prostora naslonio se na stražnji zid željezni križ, visok preko metra. Na željeznom podnožju napisano je njemačkim jezikom, da su taj križ majci i sestri godine 1838. postavili sinovi Josip,

Antun i Đuro baruni Jelačići. Križ je prvobitno bio postavljen na Jurjevskom groblju. Prigodom iskopa tijela majke i kćeri križ ih je slijedio, te je tako ova lijepa starinska uspomena sačuvana.

Prvobitno su u grobnici lijesovi bili na samom podu. Godine 1933. preneseno je sa zagrebačkog groblja u grobnicu daljnjih 5 lijesova. Prije prenosa prostor je u grobnici povećan tako, da su načinjena sa svake strane dva razdijela, doljnji i gornji. U doljnjem razdijelu položeni su lijesovi: Hermine grofice Jelačić, Vere grofice Jelačić, Đure grofa Jelačića i njegovih sinova Jurice i Marka, te Anke grofice Jelačić. U gornjem razdijelu položeni su lijesovi: Ane barunice Jelačić, majke banove, s kćerkom Cecilijom, (prenesene su u jednom limenom lijesu), Marije grofice Jelačić i kćeri joj Paule, te Jele grofice Schafgotsch rođene grofice Jelačić. U grobnici počiva ukupno 11 pokojnika.

Sada ćemo u kratko opisati stanovnike Novi-Dvorske grobnice.

ANA bar. JELAČIĆ rođena bar. Portner od Höfleina, majka banova, umrla 28. studenoga 1837. u Zagrebu. Najprije je sahranjena na Jurjevskom groblju, odakle je 1909. prenesena u obiteljsku arkadu na Mirogoju. Godine 1933. prenesena je po želji Anke grofice Jelačić u Nove Dvore.

Ana barunica Jelačić potječe iz stare hrvatske obitelji baruna Kneževića, a rodila se u Petrinji 10. svibnja 1775. Njezin djed Martin barun Knežević od Sv. Jelene, bio je general u austrijskoj vojsci i vitez reda Marije Terezije. Umro je 1781. Ostavio je osmero djece, a među ovima kćerku Ceciliju, koja se već u 15. godini udala za Josipa baruna Portnera, kapetana jedne ličke pukovnije, koji je dotjerao do generala. Iz tog braka rodila su se 3 sina i kći Ana, koja se udala za pukovnika Franju baruna Jelačića, kasnijeg podmaršala i viteza reda Marije Terezije.

Ujak Ane barunice Jelačić, a jedan od braće njezine majke Cecilije, bijaše Vincenc barun Knežević, znameniti austrijski general i vitez reda Marije Terezije. Godine 1808. izabrali su hrvatski staleži Vincenca baruna Kneževića podkapetanom kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

U toj časti došao je u sukob s namjesnikom banske časti, zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem. Tadanji hrvatski ban Ignac grof Gyulaj kao general zapovijedao je jednoj vojsci u Italiji, te se nalazio dulje vremena izvan Hrvatske. Njegov zamjenik biskup Vrhovec smatrao je svojim pravom, da vrši nadzor i nad vojničkim poslovima, pa je tražio od baruna Kneževića izvještaje o stanju insurekcije (vojnog pučkog ustanka). Barun Knežević se tome usprotivio, držeći da se biskup u vojne poslove ne razumije, i tako je nastao sukob između biskupa Vrhovca i baruna Kneževića. Posredovanjem cara Franje I., kojemu je biskup Vrhovec tužio radi tobožnjeg neposluha, bude ovaj sukob riješen u korist baruna Kneževića. Car je uvidio, da se biskup Vrhovec kao svećenik ne može miješati u vojne poslove.

Godine 1815. postade barun Knežević guvernerom pokrajine Venecije, te doskora iza toga pođe u mir. Umro je 11. ožujka 1832. u Sv. Heleni u županiji Varaždinskoj.

(Dr. Velimir Deželić: »Memoari baruna Vinka Kneževića«. Vijesnik Hrvatsko-slav.-dalm. zemaljskog arhiva godište IX.-1907.)

Ana barunica Jelačić rođena barunica Portner. Snimljeno s obiteljskog portrea, koji se nalazi u Arheološkom muzeju.

Zanimljivo je, da je barun Vincenc Knežević bio vlasnik 3. dragunske konjaničke pukovnije. U toj pukovniji započeo je njegov rođak Josip barun Jelačić, kasniji hrvatski ban, kao poručnik svoje vojničko zvanje. Pukovnija se tada nalazila u Tarnovu u Galiciji.

Na slici Ane barunice Jelačić vidi se, da je bila odjevena u haljinu tadanjeg krinolin kroja, s vrlo izrezanim dekolteom. Usmena predaja kaže, da se taj dekolte nije svidio grofici Hermini, supruzi grofa Đure Jelačića. Kroz dugo vremena ona je zahtjevala, da se taj preveliki dekolte svakako sakrije. Konačno je u obitelji zaključeno, da se dekolte na prsima i rukavima, preslika tankim čipkama. To je učinjeno, pa se uslikane čipke na slici dobro zapažaju.

CECILIJA bar. JELAČIĆ sestra banova. Umrla je 30. svibnja 1830. Najprije je zakopana na Jurjevskom groblju. Prenos njezinog tijela obavljen je na isti način kao i majke joj Ane.

Smrt Cecilije bar. Jelačić objavljuje »Intelligenzblatt Agramer Zeitunga« od 8. lipnja 1830. pod naslovom: »Verzeichniss der Verstorbenen im Monate May. 30. Der Frau freynin v. Jellachich Tochter Carolina, K. R. 31. J. a., an Abzehrung (Kapucinergasse No 14.«) (danas Freudenreichova ulica broj 3.) Ime Carolina je pogrešno tiskano, jer se ona zvala Cecilija, što potvrđuje matica mrtvih župnog ureda Sv. Marka.

MARKO grof JELAČIĆ, rođen je 7. veljače 1854. od oca Jurja grofa Jelačića (banovog brata) i majke Hermine rođene grofice Christalnigg. Gimnaziju svršio je u Zagrebu. Za njegov mladenački odgoj brinuo se poznati rodoljub Josip Torbar, profesor i dugogodišnji ravnatelj zagrebačke realke. Vojničku dužnost obavio je grof Marko kao dobrovoljac u 10. dragunskoj pukovniji, gdje je i obolio. Nakon vojništva Marko grof Jelačić učio je pravo na zagrebačkom i bečkom sveučilištu. Nemila bolest priječila ga je u naucima, te ga konačno shrva i on umre 29. studenoga 1882. »Obzor« od 30. studenoga 1882. priopćuje smrt Marka grofa Jelačića. Tom zgodom kaže, da je nemila smrt ugrabila jednog mladog čovjeka, koji je, po svojoj sposobnosti i domorodnom duhu, mogao da zauzme važan položaj u prvim redovima hrvatskog naroda. Marka grofa Jelačića resio je čvrst značaj, odlučna volja i pravo hrvatsko domorodstvo.

Marko grof Jelačić sahranjen je privremeno na Mirogoju u grobnici generala baruna Scottia.[3] Kada je obiteljska grobnica u Novim Dvorima bila gotova, prenesen je tamo 1884.

MARIJA grofica JELAČIĆ rođena grofica LAMBERG, supruga Antuna grofa Jelačića, umrla 2. kolovoza 1888. u kupalištu Krauth u Bavarskoj u 63. godini.

PAULA grofica JELAČIĆ, kćerka Antuna grofa Jelačića, umrla je 23. studenoga 1888. u 25. godini.

JURICA grof JELAČIĆ, c. k. komornik, konjanički kapetan izvan službe. Svojedobno bio je nadkomornik austrijskog nadvodvode Ludviga

[3] **Gjuro barun Scotti** rodio se 1830. u Trevisu. Nakon različitih vojničkih časti bude 1877. premješten u Zagreb kao konjanički brigadir. Sudjelovao je u okupaciji Bosne i Hercegovine. Nakon bosanske vojne vratio se u Zagreb, te je doskora umirovljen. Tom zgodom podijeljena mu je čast podmaršala.

Barun Scotti bio je u Zagrebu među građanstvom vrlo obljubljen. Nije bilo nijedne odličnije zabave, da je barun Scotti ne bi pohodio. Umro je 14. ožujka 1884. Sahranjen je na našem Mirogoju.

Barun Scotti bio je oženjen s Franjicom rođenom groficom Lamberg, koja je umrla 2. travnja 1901. u 69. godini. Marko grof Jelačić bio je u rodu s obitelji Scotti; njegov stric Antun grof Jelačić oženio je bio Mariju rođenu groficu Lamberg, sestru barunice Franjice Scotti.

Viktora. Umro je 1. veljače 1894. u sanatoriju Incersdorfu kraj Wiena u 47. godini. Prevezen je u Nove Dvore.

Nakon prevoza stavljen je na odar u dvorskoj kapeli. Ovdje su ga još posljednji put mogli vidjeti roditelji i ostala rodbina. Iza toga sahranjen je u obiteljskoj grobnici.

Jurica grof Jelačić bio je sin Đure grofa Jelačića (banova brata). Njegovom smrću nestala je svaka nada da će rod grofova Jelačića imati nasljednike tog slavnog imena. »Narodne Novine« od 3. veljače 1894. pri-općuju smrt Jurice grofa Jelačića, te među ostalim kažu: »Tako je suđeno bilo 89-godišnjem starcu, opće štovanom preuzvišenom gospodinu grofu Đuri Jelačiću, da doživi smrt svog jedinca i da vidi s njime pokopane sve svoje nade. Opća sućut naroda iz svih njegovih krugova neka je bar donekle utjeha ožalošćenoj grofovskoj obitelji.«

Smrt Jurice najviše je potresla starog oca Đuru grofa Jelačića. Zbog velike žalosti, koja je djelovala na zdravstveno stanje starog grofa, najbliža okolica spriječila je da on sahrani prisustvuje. Otac nije znao kada će se pogreb obaviti. Suvremenici pripovijedahu, da je grof Đuro Jelačić, nakon što je doznao da je sahrana sina svršena, pokupio sve obiteljske spise i počeo ih u kaminu paliti. Kada ga je jedna kćerka pokušala u tom činu spriječiti, stari grof izjada se rekavši: »Nemam više sina; kome da ostavim obiteljsku tradiciju? Obiteljskih spisa više ne treba.« Tako je na žalost nestalo mnogo vrijednih spisa, koji bi bili važni za našu noviju hrvatsku povijest.

(Nastavit će se.)

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Što je »građanstvo« ili »burgeoisie-a«?... Što spada u tu socijalnu skupinu i kakva je njezina struktura?... Etimološki je izraz »bourgeoisie« francuskog podrijetla;[90]) »bourgeois« označuje građanina, gospodara, gazdu, majstora i civilista, a »bourgeoisie« građanstvo i srednji stalež. Sociološki razumijeva se pod građanstvom kao društvenom klasom ona socijalna skupina, koja zauzima u individualističko-kapitalističkom privrednom, pravnom i društvenom poretku prevlasni privredni i društveni položaj, osigurani prihod i socijalnu važnost na osnovi vlasništva kapitala ili povezanosti s kapitalom, pa se radi toga zalaže za to, da se opstojeći društveni i privredni položaj po mogućnosti održi u sadanjoj formi.[91]) Prema tome spada u građanstvo prije svega gospodski društveni sloj, kojemu pripada prevlastan položaj na osnovi imovine (vlasništva, novca). No u građanstvo ne ubrajaju se vlasnici kapitala ili druge imovine niti se pripadnost k tome socijalnom sloju prosuđuje isključivo po tome momentu, jer konkretno nije mjerodavno vlasništvo proizvodnih sredstava, nego je dovoljno vlasništvo financijalnih sredstava ili povezanost s financijalnim sredstvima. To je manji socijalni sloj kapitalističkog društva, dok mnogo veći dio uključuje nosioce privredne moći i gospodske vlasti. U potonje spadaju privredni funkcionari, koji se nalaze na vodećim položajima kao čuvari i upravitelji povjerene imovine, zatim široki slojevi namještenika s većim prihodima i odgovarajućim socijalnim položajem, te konačno slobodna zvanja.[92]) Pomenuti prevlastan položaj građanstva manifestira se naročito u privredi i privrednim zvanjima, jer ono odlučuje u trgovini i industriji, a umije produktivitet privrede upravljati prema vlastitoj koristi i interesu ,ali podjedno teži za postignućem posebnog položaja u općoj politici i za ingerencijom na državu.

Hegel[93]) označuje građansko društvo, koje u sebi okuplja građanstvo,

[90]) Dr Julije Adamović: Francusko-hrvatski Rječnik s označenim izgovorom. Drugo popunjeno i popravljeno izdanje. Zagreb. 1901, str. 57. — Dr L. Kiesenwetter: Taschen-Fremdenwörterbuch. Sechste Auflage. Glogau. Str. 39.

[91]) Dr Hans Freyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Logische Grundlegung des Systems der Soziologie. Leipzig—Berlin. 1930, str. 102. i 122. i sl.

[92]) Dr Johannes Messner: Die soziale Frage der Gegenwart. Eine Einführung Innsbruck—Wien—München. 1934, str. 151. i sl.

[93]) Dr Alfred Baeumler: Hegels Schriften zur Gesellschaftsphilosophie. Teil I.: Philosophie des Geistes und Rechtsphilosophie. Jena. 1927, str. 716 i sl.

kao diferenciju koja opstoji između obitelji i države, time, da njegovo stvaranje spada u modernu epohu.

Loebell[94]) definira njemačko građanstvo: »... Das deutsche Bürgertum als alle deutsche Volksgenossen, die in der Freiheit des Individuums und in der Aufrechterhaltung und Pflege des Nationalbewusstseins die Hauptgrundlagen für eine Sicherung der notwendigen äusseren Lebensbedingungen sehen«. No ta je definicija pretežno političkog značaja.

Dr Walter Heinrich[95]) ne smatra »građanski stalež« (Bürgerstand) ili građanstvo nikakvim staležom u pravom smislu, jer se u tom pojmu križaju različita značenja, i to u prvom redu kulturno-povjesna i povjesno-filozofska važnost, jer je nakon sloma metafizičkih sila i plemstva vodstvo u duhovnim, državnim i privrednim pitanjima prešlo na građanstvo. Građanstvo odvraćalo se sve jače od viših staleža i priklanjalo racijonalizmu i individualizmu. Pored toga pripada pojmu građanstvo i posebna važnost na području obrta i trgovine u gradovima u različitim staležima po zvanju, na osnovi čega se stvara zaseban društveni sloj prema prihodu i imovini (posjedu). Prema tome građanstvo po sebi nije stalež, i to ni stalež po zvanju ni stalež prema drugim bazama postanka, a uključuje u sebi više značenja (kulturno-povjesno i povjesno-filozofsko). Radi toga pripada građanstvu po njegovom posebnom položaju u narodnoj i socijalnoj zajednici značaj posrednika u društvenom kozmosu. Ako se dakle jedna od dviju pomenutih klasa individualističko-kapitalističkog društva označi kao »građanstvo«, — kako to ističe naročito socijalizam, — onda moramo tome izrazu dati dvostruko značenje, i to političko i ekonomsko-socijalno značenje. U političkom smislu razumijeva se pod građanstvom svaki državljan određene države, a za klasno društvo je odlučno, da je državni narod prema ekonomsko-socijalnim značajkama podijeljen u dvije oprečne skupine građana, kao što je to naročito slučaj u gradovima. Već radi toga treba uvažiti, da izraz »građanstvo« uključuje u sebi čitav niz skupina, koje neposredno sve ne predstavljaju rezultat novčanoga i klasnog cijepanja.

Najvišu skupinu građanstva obuhvaća »bourgeoisie«, pod kojom se razumijeva vodeći sloj građanskog društva. S tim nazivom obuhvaća se skupnost financijalnih, agrarnih, industrijalnih i trgovačkih kapitalista, u čijim su rukama i vlasti usredotočena sredstva za proizvodnju i tečenje, a koja oni iskorišćavaju u kapitalističkom smislu. S tim slojem usko je povezana posredovanjem commercium i connubium i velika skupina vodećih namještenika u velikim poduzećima, kojima pripada naročita važnost u epohi anonimnih privrednih društvenih asocijacija i karteliranja;

[94]) Handbuch der Politik. Dritte Auflage. Band VI. Berlin—Leipzig. 1921, str. 456.

[95]) Dr Heinrich Walter: Das Ständewesen mit besonderer Berücksichtigung der Selbstverwaltung der Wirtschaft. Jena. 1932, str. 112—113.

ova lica ne spadaju među burgeoisie-u u strogom smislu, ukoliko primaju stalnu plaću, ali se ipak ubrajaju u tu društvenu skupinu radi količine njihove plaće kao i zbog toga, što faktično sudjeluju kod dirigiranja s proizvodnim sredstvima.

Od t. zv. »viših deset tisuća« kapitalističkog društva dovodi nas dalje diferenciranje sfere obrtničkoga srednjeg staleža preko različitih jače ili slabije akcentuiranih međuslojeva, koje formiraju veći i manji vlasnici kapitala. Ovamo spada obrtništvo i obrtnici. Privredni i socijalni položaj »jednostavnih proizvođača robe« i onih elemenata, koji su im srodni i blizi, karakteriziraju ovi momenti, i to: a) činjenica, da posjeduju proizvodna sredstva, b) da je taj posjed neznatan, c) da zaposluju manji broj pomoćnih radnih sila uz plaću, i d) da je njihov standard života (u prispodobi s bourgeosie-om) znatno niži tako, da je njihova životna egzistencija često slična proletarskoj egzistenciji. Određeni dio pripadnika toga društvenog sloja izdiže se u sloj manjih kapitalista, dok je drugi dio izvrgnut pogibelji proletariziranja. No u građanstvo u sociološkom smislu ne spadaju samo vlasnici proizvodnih sredstava, koji se u tu socijalnu skupinu ubrajaju na osnovi privrednih momenata, nego i namještenici (kemičari, ingenieuri, poslovođe, prokuristi i sl.), koji primaju posredni ili neposredni prihod iz svoje privredne djelatnosti. S ekonomskog stajališta ubrajaju se takvi namještenici među proletarijat, jer ne prodaju nikakav proizvod, nego svoju radnu snagu, i to za plaću, koja omogućuje reprodukciju njihovoga radnog kapaciteta. No s druge strane opstoji mnogo momenata po kojima se ovi namještenici pribrajaju u građanstvo kao primjerice građansko podrijetlo, participiranje kod privilegija izobrazbe, koji je svojstven gospodujućim društvenim razredima, drugojačiji način rada i radnih uvjeta, odnos povjerenja prema vlasniku (chef) poduzeća i dr., što je sve pogodovalo razvitku novoga srednjeg staleža. U građanstvo ubraja se i ona kategorija građana, koji primaju izvedeni prihod. Ovamo spadaju u prvom redu činovnici, i to naročito oni, koji su stekli specijalnu izobrazbu i spremu (viši i niži činovnici u sudstvu i upravi, namještenici i činovnici komunalnih i drugih samoupravnih tijela itd.). Između činovnika i radnika opstoji naročita razlika u tome, što njihov rad ne stvara izravno vrednote u ekonomskom smislu i ako je njihova djelatnost vrlo važna u sociološkom i pravnom smislu.

U građanstvo spadaju i pripadnici slobodnih zvanja kao primjerice liječnici, odvjetnici, umjetnici, književnici, privredni savjetnici i sl. Ova socijalna skupina po sebi je vrlo diferencirana, jer se raspada u veliki broj kategorija različitih socijalnih zvanja, a pored toga opstoji velika razlika u prihodima i standardu života između pripadnika jedne iste kategorije. Najviši sloj pripadnika slobodnog zvanja vrlo je srodan burgeoisie-ji po svojem standard of life, a po svom imovinskom stanju (bogatstvo, vlasništvo nad proizvodnim sredstvima) može se izravno u nju uključiti.

Usporedno s građanstvom raspravlja se o malograđanstvu. Socijalna i politička ideologija samostalnoga malograđanstva razvija se u psihozi straha, da će ga smrviti žrvanj organizirane burgeoisie-e i organiziranog radništva, a pošto je faktično ovisno o kapitalu i kapitalistima pa se ne upušta u neizvjesnu borbu protiv njih, svraća svoju opoziciju protiv zahtjeva radnika u pravcu manjeg otpora. — S druge strane mogu se u klasnoj borbi zapaziti uzroci raspadanja bourgeoisie-je.[96])

Ako se promotri socijalno slojevanje društva u državi vidi se na prvi pogled, da u državnoj političkoj zajednici ne opstoje samo pomenute dvije klase (posjednici i neposjednici, bogataši i siromasi), nego veliki broj različitih klasa. Viših klasa ima više vrste (na primjer veliki zemljovlasnici, tvorničari, bankari), nižih klasa ima nekoliko vrsta (kao primjerice radnici u selu, radnici u gradu), a među njima opstoje srednje klase (maleni zemljovlasnici, obrtnici, manji trgovci).[97]) Unutar tih socijalnih skupina i od njihovih pripadnika formiraju se socijalne skupine građanstva i malograđanstva, kojima pripada posebna važnost kod promatranja pojma srednjeg staleža.

[96]) Robert Michels: Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. Zweite Auflage. Leipzig. 1925, str. 293 i sl.

[97]) Slobodan Jovanović: Osnovi pravne teorije o državi. Drugo izdanje. Beograd. 1914., str. 62.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

Broj 59—60 godine 1698.

OTAC I SIN SPALJENI U KLENOVNIKU

Iz procesa koji se je g. 1701. vodio u Sv. Trojstvu kraj Ptuja, protiv vještice Helene Glaničnik, inače skitnice i vračare, doznajemo ovo: Helena je poznata vještica, a mnogo je tereti činjenica, što vuče podrijetlo iz stare i notorne vještičke porodice, iz koje su se mnogi članovi bavili vještištvom. Dapače njezin otac i brat (broj 59 i 60) bili su godine 1698. kao opasni vješci spaljeni u Hrvatskoj i to u Klenovniku, tada posjedu grofa Draškovića.

Broj 61 godine 1698.

BOŽJI SUD I GRIČKI INKVIZITORI

Pred gričkim sudištem obdržavao se 10., 13. i 16. lipnja 1698. godine proces protiv »veoma opasne vještice« Margarete Barić. Ta nesretnica pod strašnim pritiskom torture odaje 44 drugarice, koje su bile s njome u coprničkom cehu. Prema optužnici, bila je Barićka doista jedna od najsablasnijih hrvatskih vještica, jer je — per primo: »varoškemu kmetu Bivolu noge včinila i noge su mu postale vzete«; — per secundo: »živu je decu rodila a potlam vmorila«; — per tertio: »kad se čula grmljavina, odmah je zbetežala«; — per quarto: »u svojoj je kući, nakon što je mrtvac bio iznešen iz sobe, preokretala klupu, na kojoj je taj ležao«; — per quinto: »prigodom sudbene istrage nije mogla utonuti u Savi«; — per sexto: »htjela se je zaklati u tamnici«. Kako sam već spomenuo, sudu je uspjelo u tome procesu otkriti 44 nove vještice a kako i ne, kad su ovu parnicu vodila dvojica najkrvoločnijih ljudi, koji su ikada živili na Griču.

Bili su to: gradski notar J o h a n n K h a y l i gradski kapetan G e o r g P o r t a. Već im i sama imena odavaju podrijetlo. Hvala Bogu, da ovi krvnici nesretnih Gričanka nisu bili Hrvati! Nikada ne bi u Zagrebu vještički progoni zauzeli takav zamah, da nisu na Griču obavljali inkvizitorsku službu Khayl i Porta. Uživali su u mučenju nesretnih žena, izmišljali su nove načine torture a iz svakog su pojedinoga procesa stvorili 20, 30 ili 40 novih parnica. A zašto i ne, kad su time dobro zarađivali. Treba imati na umu, da je svako preslušavanje optuženih bilo dobro plaćeno a isto tako tortura i smaknuće; osim toga dobivali su inkvizitori, vještički suci, krvnici i grabanti razne doplatke u naravi: vino, rakiju, sir, kruh, kobase i meso. Mučenje je počimalo oko 6 sati u jutro i trajalo je obično do 9 ili 10 sati; optuženu bi tada skinuli s torturalne sprave i položili je na pod, a još svježe rane zalili bi žestom ili posipali paprikom, da ranjavo meso jače peče. Za to vrijeme počeli su gore spomenuti »froštukljati« gosteći se u prisutnosti jadne žrtve pečenim mesom, kruhom i rakijom. Ako bi im smetalo jaukanje mučene — zatvorili su joj usta »limenom kruškom«. Naravno, da je ovo gošćenje išlo na račun optužene, jer je nakon izvršene osude, čitav njezin imetak bio prodan na dražbi, a dobivenim novcem podmirili su se svi sudski troškovi od časa, kada je dotična bila uhićena, pa sve dok joj nagorjele kosti nije krvnik roštiljem izvukao iz pepela lomače i pokopao ih podno vješala. Nije se kod toga imalo obzira na ostale članove njezine porodice: na muža i na djecu. Njih se je protjeralo, u koliko među djecom nije bilo odraslijih djevojaka, jer ove bi, kao djeca klete vještice, obično svršile na lomačama. Ostala djeca takove jadnice otišla bi u prosjačenje i skitnju, a muž u šumu, među hajduke, da malo zatim i sam, kao prosti zločinac, završi život na vješalima. Tako je uslijed bezumnih vještičkih progona mnogo do tada sretnih brakova bilo za svagda razoreno.

Na našem drevnom Griču bili su najžešći vještički progoni od 1698—1704. godine, dakle u doba, dok su Johann Khayl i Georg Porta vršili inkvizitorsku službu. U tih par godina bačeno je u tamnice 50 vještica, koje su potvorile 200 drugih žena a to znači, da je za vrijeme krvave vladavine ove dvojice pogubljeno na Griču preko 250 osoba.

No vratimo se Margareti Barić, koja se na raspravi brani kako zna i nastoji, da opovrgne pojedine točke optužnice. »Ad primum punctum« — veli, da ne zna, da bi rečenom kmetu noge zacoprala i »da je pravichna kak je Bogh pravichan, koj je i za nju muku terpel«. Ad secundum punctum veli: »da ny mertvu decu rodila y onako mertvu ih pokapala i da ny deczu kuhala«. Priznaje da je jedno dijete rodila živo, koje se je nesretnim slučajem pod njom ugušilo. Ad tertium punctum veli: »da je betežna bila od nevolje a ne zbog germljavine«. Ad quartum punctum veli, »da je klupu za svojim mertvim detetom prevrachala zato, da vu hiži ne bi nigdo više vumerl«. Ad quintum punctum veli, »da zato ne

mogla utonuti, jer sze je Boghu kod Majke Bosie Bisztrichke preporučila i da ju je pomoch Bosia branila«. Ad sextum punctum veli, »da sze je hotela zato zaklati vu temnicze, jer je zalezie bilo na nju verseno«; (bila je okovana u željezu).

Božji sud — Pokus vodom: dvije su vještice istodobno bačene u vodu; jedna je ostala na površini — prema tome je kriva; druga tone — dakle je nedužna.

Ovdje moram razjasniti Barićkinu obranu u petoj točki, u kojoj se govori o utapljanju. U reviji »Zagreb« na str. 159 bilo je govora o raznim »pokusima«, po kojima se je moglo doznati, da li je neka žena vještica. Utapljanje Barićke nije ništa drugo nego takozvani »p o k u s s v o d o m«, koji vuče svoj postanak još iz staroga vijeka a bio je ogranak »B o ž j e g a s u d a«. Naši su pradjedovi vjerovali, da Bog uvijek pomaže sudu, da se pronađe pravi krivac i to pomoću raznih, često po život opasnih pokusa. Definicija »Božjega suda« ili »Ordalija« je slijedeća: slobodni

čovjek (plemić) može svoje pravo dokazati dvobojem a neslobodni čovjek ili žena uz pomoć čistih elemenata a takovim su se tada smatrali vatra i voda. Božji su sudovi nastali u XIII. vijeku i njima se dokazivala krivnja ili nekrivnja pojedine osobe — a Bog je, po tadanjem vjerovanju, uvijek pomagao nedužnoga i zato taj lakoćom može dokazati svoju nevinost.

Od mnogobrojnih pokusa »Božjega suda« bili su najznačajniji pokusi s vatrom i vodom. P o k u s s v a t r o m vršio se na dva načina: čovjek mora bosonog prolaziti žeravicom i to nekih 9 metara, ili mora golom rukom izvaditi iz kipuće vode usijano željezo. Nakon izvršenoga pokusa omotaše mu platnenim zavojem ruku, kojom je vatao usijano željezo ili noge, kojima je gazio po užarenoj žeravici. Ako se nakon tri dana nisu pojavili mjehurići prouzročeni od opeklina — čovjek je bio smatran nedužnim. Pokus s vodom primjenjivao se ponajviše kod žena i to tako, da su osumnjičenoj zajedno svezali ruke i noge i bacili je u rijeku; no užetom, kojim je bila pričvršćena okolo pasa, pridržavali bi je s obale, da se eventualno ne utopi. Ako je žena potonula, bio je to znak — da je nevina; ako je ostala na površini — bila je kriva, jer voda, kao čisti elemenat, ne će da uzme u svoj zagrljaj nečisto tijelo zločinke. Božji sud sa svojim čudnim pokusima prestao se primjenjivati u XV. vijeku. Jedino je ostao na snazi pokus s vodom, kojim se je dokazivalo, da li je koja žena zaista vještica. S ovim se je dakle pokusom poslužilo i gričko sudbeno vijeće u slučaju vještice Barićke kao i kod nekih drugih coprnica. Ali suci i krvnici nisu baš mnogo držali do pravorijeka Božjega! Ako je koja vještica potonula — dakle bila je nevina — reklo se je, da joj je vrag pomogao i povukao na dno, da je tako oslobodi daljnjih muka.

Naša jadna Margareta Barić nije potonula a to ju je dovoljno kvalificiralo, da bude proglašena vješticom. Usprkos toga bila je strahovito mučena, jer nije htjela priznati, da je članica vještičke sekte. I sudbeni zapisnik jasno nam crta pretrpljene muke, kad spominje i Barićkino jaukanje: »Jao, jao, gospodo, pustite me, sve ću vam odati! Odvežite me, hoću vam sve reći; ne mogu od muke da govorim, odvežite me i položite na tlo, onda ću sve iskazati!« Na ovaj je način Barićka mučena nekoliko dana, dok je smrt nije oslobodila daljnjih muka.

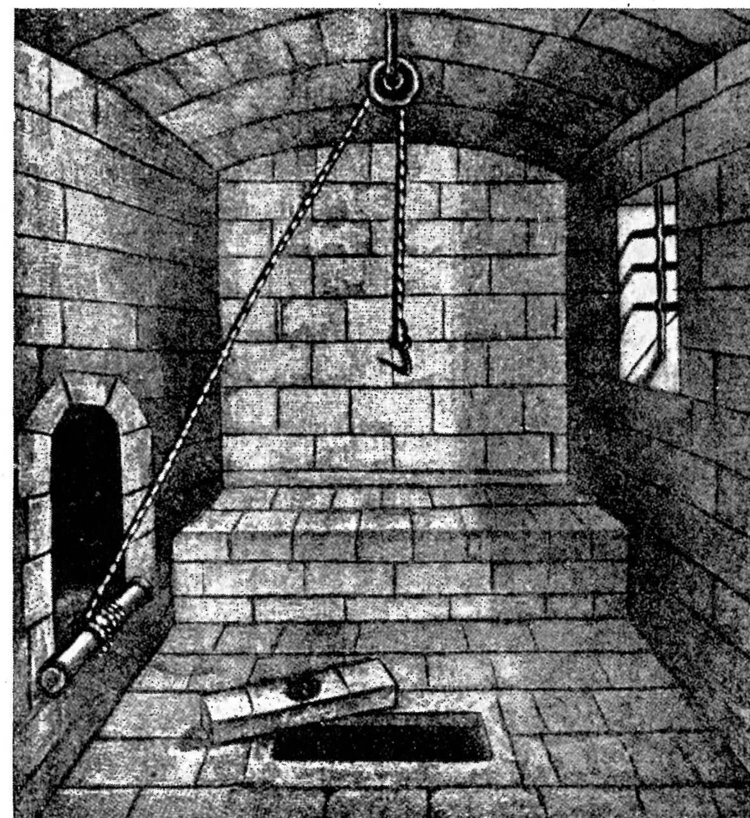
Broj 62 — godine 1698.

MUČENICA

»Prokleta mati ka me je rodila!«

Sve žene, koje su za vrijeme vještičkih progona bačene u tamnicu — bile su prave mučenice. No jedna između njih po svom osebujnome karakteru diže se visoko iznad ostalih. To je nesretna patnica M a r g a r e t a B e d r a n, koju je potvorila ljubovca njezinog vlastitog muža.

Ovoj su hrabroj Zagrepčanki mrvili prste palčenicama, da je krv ispod noktiju štrcala; gnječili su joj goljenice gvozdenim španjolskim čizmama; razapinjali su je na ljestvama, da su kosti pucale; dizali su je na koloturu, dok se nisu ručni zglobovi preokrenuli. Konačno su joj rane posipali paprikom, a nježno i ranjavo meso palili su bakljama, dok nije koža pocrnila, meso zacvrčalo i mjestimice se skvrčilo u pržene bobuljice. Margareta je trpila, stisnula je zube ali nije progovorila!

Sredovječna tamnica.

Neshvatljivo! Jadnica je ove strahovite boli izdržala i nije poludila. Ali usprkos paklenoga mučenja nije potvorila ni jednu drugu ženu zbog vještičtva. Samo u jednomu trenutku grozne muke prošaptala je: »baba, koja me je nedužnu objedila, veća je coprnica nego ja!« Tek kad su je slijedećega dana metnuli ponovno na mučila, ona je progovorila. Porta i Khayl uživali su gledajući njezina grozna stradanja. Nije im se srce smekšalo, kad je krvnik tukao željeznim batom po gvozdenim čizmama u kojima joj sapeše noge. Margareta je od boli jaukala: niszam sze nigdar

vragu zapisala, niti barata, niti tovaruštva z vragom imala«. Porta i Khayl zlorado su se cerili ... Krvnik je pritisnuo jače a Margareta tihim, bolnim glasom prozbori: »nisam mogla utonuti, jer me je valjda otac prokleo, nisam coprala i ne znam nikakove coprije, čista sam kako sam se od majke porodila. Moguće me je netko prokleo, da toliko trpim, ili otac ili majka a moguće i sam Bog, jer sam mrtvo dijete rodila ... « Krvnik je spremio novo mučilo. Nastala je tišina, da se malo zatim prolomi mučionicom grozan vapaj: »Odvežite mi ruke i noge, metnite me dolje, ruke moje nisu zavrijedile da trpe takovu muku ,sve ću vam reći ... « Puštena s mučila ponovno tvrdi, da nije bila vještica, niti ne bude, da nije čarala i da ne pozna nijednu ženu, koja bi bila vještica i neka joj na te riječi bude sam Bog svjedokom. Po treći put stavljena na mučila nesretna Margareta umirući viče: »P r o k l e t a m a t i k a m e j e r o d i l a!« Par dana nakon toga nesretnica je spaljena na lomači Neka se Bog smiluje njezinoj napaćenoj, ali hrabroj duši!!

Broj 63 — godine 1699.

DVADESET I ŠEST POTVORENIH

Opet jedan od velikih procesa, kojega vode Khayl i Porta, a optužena J e l e n a M a č e k pod strašnom torturom odaje 32 družice. I u ovoj je parnici upotrebljen pokus s vodom. Optužena stavljena na muke iskazuje, da je prije godinu dana postala coprnica i to na slijedeći način: »Z neba se nekai zakreszilo i nju hotelo odneszti ... tam je i tri druge czopernicze videla i ove su joj rekle: hodi z nami, vragh nam bude vekse goschenje dal nego Jesus«. Otišla je u društvu tih žena na gozbu, gdje je bio prisutan i sam vrag, kojem je dala ruku. »Vrag je bil vu lepom muskom kipu (imao je lik lijepoga muškarca) i ondek ju je zapechatil i to na trbuhu«. Ova je nesretnica zajedno sa svojima drugaricama znala praviti »zimu, koju su okol po livadam i po varoschu raszipavale«. Na pitanje suca, koliko coprnica imade u Zagrebu odgovara, da ih ima više nego lišća i trave u Tuškancu.

Broj 64 — godine 1699.

VJEŠTICA UBIJA DJECU U MATERINJOJ UTROBI

K a t a K o z j a k stavljena na mučila već u početku preslušavanja priznaje, da je »pred Božićom imala z vragom barat na posteli kakti muž ze ženum i to vu noći, kad joj je muž betežen ležal«. Dalje odaje, da je pravila tuču i to iz pepela, koji se pari na kvaterni petak a pravila ju je tako, da je nad pepelom u prisuću vraga bajala neke riječi. Zatim se je skupa s vragom podigla nebu pod oblake i tuču po zemlji rasipavala. Katarina nam otkriva i tajnu, kako su vještice iz njezinoga ceha pravile coprničku mast: »Još u materinjoj utrobi umore i oduzmu dijete, onda

mu izvade srce i jetra i sve to zajedno kuhaju na križanju«. Zadnji su put pravile mast iz djeteta Sziverke, šoštarice iz Mesničke ulice.

Po drugi put stavljena na muke, odaje neke druge coprnice, a dijak pisar unaša u zapisnik njihova imena: »Item veli, da je šantava petljarica na Kaptolu prava czopernicza. Item veli, da je Vaidovka vekša czopernicza neg ona szama. Item veli, da je Jurja grabanta žena takajše czopernicza. Item veli, da je Lovreka Bankovicha sneha jako velika czopernicza, ona je pojela jednoga človeka. Item veli, da je baba, kaj je bila pri Chelchichu na stanu a pervo je bila na Belkovom maroffu vu Vlaške vulicze, ali je odonud pobegla — takaj czopernicza«. I tako redom nabraja i odaje »vještice« od kojih ona po svoj prilici neke niti ne pozna — ali mora govoriti, da izbjegne većim mukama.

Mučionica u dvorištu gradske vijećnice u Amsterdamu.

Na koncu iskazuje, da ne može više ni jedne odati »ar ne zna jer ju vragh vuche za jezik i vezda je pri njoj«. No Porta i Khayl ne zadovoljavaju se tom izjavom, nego izdaju krvniku nalog, da joj ponovno, na već okrvavljene noge metne španjolske čizme. Pod ovim okolnostima Katarina dalje odaje gričke vještice, dok ih nije nabrojila ukupno dvadeset i šest. Sad je tek **inkvizitorima bilo dosta.** Iz ovoga procesa doznajemo, da su se vještice sastajale i obdržavale svoje sastanke na križanjima pri sv Ksaveru i na Krvavome Mostu.

Broj 65 — godine 1699.

VRAG KAO VJEŠTIČIN LJUBAVNIK

Proces protiv K a t a r i n e T i n o d i otkriva nam novo vještičko sastajalište u Dugoj ulici »na kriseputju pri spitalu varoškemu«. Tuda je

Katarina jedne noći slučajno prolazila. Najednoć je nastao veliki vihor, koji je nju zajedno s nekim drugim ženama odnio zrakom na Medvednicu. Na taj je način došla u vražje kolo, gdje je vragu zapisala dušu na čitave »dve lete« i zaklela se, da hoće njegova biti i njegove zapovedi »hoće obderžavati«. Obećala mu je, »da bu ž njim živela, ali samo jenkrat je vrag doma ž njum pregrešil, kakti muž ze ženum na postelje, onda je nje muž bil prek Save i veli dalje da je večkrat hotel vrag ž njum grešiti, ali neje svoje hotenje priložila«.

Kata Tinodi otkriva i novi način pravljenja coprničke masti: najprije vještica uguši dijete u zipci, zatim ga para i kuha; kad je kuhanje gotovo prave iz te mase crnu vještičku mast. S vodom, u kojoj se dijete kuhalo, škropiju coprnice po polju i goricah, nakon čega uginu svi usjevi.

Broj 66 — godine 1699.

SVETA VODA I ČEŠNJAK — ZAŠTITA PROTIV VJEŠTICA

Helena Medović kaže, da ju je pokojna Sabolica »u copriu vabila« i da je dva puta u snu nekamo išla; da je vragu dušu zapisala a on je obećal, da će joj zato dosta blaga dati. »Vrag je ž njum imal barat« i to na Medvednici. Jednoć su letile na Okićku goru; tamo su se gostile i plesale i razna »odurna dugovanja spelavale a gda je kokot zapopeval taki su se razišle i da se sve jako zmuče onak lečući«. Dalje pripovijeda: »Hasne pako suprot czoperniczam jesu: sveta voda, sol sveta i če človek sv. Ivana blagoslov vzeme, onda mu nikaj czopernicze nemoreju! Kada človeka czopernicze vzemu, da se naj taki z češnjakom lukom i trih kraljev vodum natare i da se taki zvrači i svete soli treba verći«.

Medovićka odaje na koji način vještice popiju vino u klijetima i podrumima a da se to ipak ne dozna: »Kada vino piti hoćeju, vrag im pivnicu otpre i onda one vse vino popiju i mesto toga svojega urina u lajte naliju«. Helena Medović osuđena je na smrt i to sažiganjem na lomači.

Broj 67 — godine 1699.

KAKO SU VJEŠTICE PRAVILE TUČU

Iz sudbenoga zapisnika vještice Magdalene Marolić vidimo, da su se coprnice sastajale također na križanju kod crkve sv. Margarete (današnja pravoslavna crkva) i »da je tu vrag ž njima barat imel a bil je vu čovječjem kipu i večkrat je i ž njum grešil«.

Jedne su se noći sastale na »placu i tam ih je stara Medovka z maščum namazala i sve su onda zrakom letile«. Tuču je činila ovako: »vzeme tri šibe leskove, koje isto leto zrastu, ter onak z onemi šibami leskovi po vodi bije i mlati i da vrag poleg stoji i pomaže govoreći: ‚zte vode postani tuča'. I tuča zbilja postane« — tvrdi Marolićka na sudu.

Broj 68 — godine 1699.

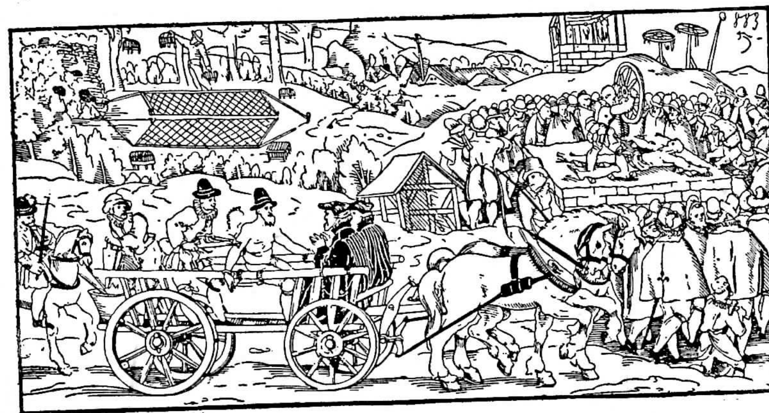
VIHOR NOSI VJEŠTICU

Urša Beneković-Gyliska pod strašnom torturom iskazuje, da je oko Ivanja išla k svetome Kralju i tu se je na trgu upravo pred samom crkvom (katedralom) digao veliki vihor, koji ju je odnio na križanje k svetoj Margareti, gdje se je sastala s ostalima vješticama. Tu je vragu dušu zapisala, koji je zatim došao k njoj po noći dok je spavala »i vu snu je ž njim pregrešila i tomu more biti okoli tri leta«. Daljnjih dokumenata o tom preslušanju nema.

Broj 69 — godine 1699.

I KOD SVETOGA DUHA BILO JE ROČIŠTE VJEŠTICA

Iz ovih sudbenih spisa saznajemo, da su se coprnice sastajale i na križanju kod sv. Duha. Optuženu Anu Sirković namazale su druge vještice »z maščum koja je bila černa a iz detečah jetric napravlena«. »Z vragum je dvakrat na postele pregrešila i vrag je k njoj vu spodobi nje muža došel, ali ona je ipak znala da je vrag, kajti je bil merzli«. Sirkovićka je konačno spaljena.

Osuđenika voze na stratište. Na kolima vidimo i krvnika, kako jadnome delikventu kida užarenim kliještima meso s desne ruke.

Broj 70 — godine 1699.

MESAR — COPRNJAK

Jedan od rijetkih procesa, u kojem je muškarac optužen zbog vještičtva. Mesar Matija Lončarić izjavljuje prigodom mučenja, da je on zbilja »pravi copernik« i da je već dvije godine član vještičke sekte. Matija je odao mnogo drugih vještica, njih 29. U rubrici potvorenih stavio sam ih samo 11, jer je ostalih 18 žena potvoreno već u prijašnjim proce-

sima iste godine. Ovaj se stari coprnjak nije nimalo kavalirski ponio spram svojih kolegica, kad je toliko njih denuncirao. Sudbeni zapisnik zaključen je slijedećom izjavom Lončarića: »Meszar Matia veli, da je bil vu cirkve kapucinske i kada je prodekuval pater Blaž, zkazal se je vrag vu kapucinskemu kipu (kao kapucin) i stal je polegh patra Blaža, on ga je vidil i vrag mu je mahal i vabil ga, da bi se njemu podal«. Kako je ovaj proces završio — ne zna se, no svakako nimalo povoljno po jadnoga Matiju.

Broj 71—74 godine 1699.

KRATAK DOKUMENAT

Sudski spis od svega par redaka iz kojega tek saznajemo, da su bile optužene i mučene neke žene: Tortićka i Trnčevićka a zatim Krvarićka i Čuk. Zapisnik je zaključen time, da će se preslušavanje nastaviti slijedećega dana. Daljnjih podataka o tim procesima nema.

Broj 75 — godine 1699.

VJEŠTIČKA PARNICA U BISKUPOVOM GRADU NA KAPTOLU

O vještici Margareti Dumbović-Fratrici piše u protokolu: »Poklem je z lojtre na muku postavljena puščena — je valuvala, da je pred 13 letmi, kad je krave na pašu gonila pred melinom (mlinom) gospockem, je se stanoviti vihor okolu nje zdignul i ovde da je med czopernicze vuzeta i potlam da ju je večkrat vrag na posteli podigal... i da su rosu brale, s kojum krave svoje škropile jesu, da bi krave već mleka davale«. Ovaj se proces odigrava na Kaptolu u biskupovom gradu, a optužena je potvorila 12 drugih žena da su vještice.

Broj 76 — godine 1699.

»VRAG OBLEČEN KAKTI KRAJNEC«

Opet jedna parnica na Kaptolu, u kojoj sirota Kata Dolenec iskazuje odmah u početku, na prvome stepenu torture, slijedeće: »Vrag mi je rekel: ‚ti moraš pod moju zapoved i perut iti, kakti je i gospodar tvoj'; vrag je bil vu černe krainske oprave a imel je škrilačinu.« Ova je Kata i vraga darivala: o Kraljevom kokoš, o Uskrsu kokota a o Božiću prase. Optužba protiv nje je slijedeća: »Da je s trojačkom rosom marhu napajala i marha (marva) je morala poginuti a vrag je vsegdar ž njum bil; da je kravama mleko vzemala i da je delala tuču i led«. Na daljnjem preslušanju Kata Dolenec veli: »Kada putnik ide i nameri se, kade se czopernicze goste ter im stane vu zdelu z jelom a nema pri sebi molitvenika ili drugoga vračtva — taki ga czopernicze pojedu«.

Broj 77—101 — godine 1699.

JEDAN POPIS GRIČKIH VJEŠTICA

Ovo su dva dokumenta, koji ne potječu izravno iz sudnice i nisu pisani za vrijeme parnice — već ti spisi sadržavaju popis gornjogradskih vještica, koje su smaknute, ili su u zatvoru ili pak pod sumnjom da su vještice i kao takove imadu biti uhićene. U popisu imade ih 29, no ja sam taj broj reducirao na 25, jer su ostale spomenute već u prijašnjim procesima. I ako je za ove popisane vještice osuda u našoj statistici naznačena kao nepoznata, ipak je najvjerojatnije, da su i one bile spaljene.

Broj 102—107 godine 1699.

KAPTOLSKE PURGARICE JEDU LJUDSKO MESO

U sudnici na Kaptolu teško je optužena žena krojača iz Ilice Bara Kramarić, da je letila po zraku, da je pravila tuču, da je jela čovječje meso i da je »coprala s kačama«. Kramarićka govori sucima, da su je one večeri, kad je ušla u coprnički novicijat, ostale »czopernicze kačama bile« i da je »med njima Bara Klichevichka, — drugač pekovica na Manduševcu stoječa, debela životom žena, katera okolo gospih vu porodu hodi (primalja), najgorša i najvekša copernica i da ona sve njih živemi velikimi kačami bije«.

Na stratištu! Krvnik siječe vještici glavu.

Kramarićka odbija od sebe podvalu, da bi jela ljudsko meso i veli, da je neka »Jalžunka jenkrat vu njihovom spravišću jela človeče meso«. Iz iskaza Kramarićke razaznajemo, da se u to vrijeme nalaze u zatvoru slijedeće vještice: Cinčićka, Nečisovka, žena Lovrenca vratara i Roskaj Mara. Nije nam poznato, kada je vođena parnica protiv ovih žena.

Broj 108 — godine 1699.

KAKO VJEŠTICE PRAVE VINO

Stavljena na muke, J e l e n a Š k v a r i ć »dobrovoljno« iskazuje, »da je pred jednim lettom vu Vilicze (u Ilici) na potoku vragu dušu dala i veli, da je Bogha i Blasenu Deviczu Mariu zataila i da ju je vrag onda zapechatil i da je ono prava pečat, ka je mešter (krvnik) našel«. Dalje veli: »Kade smo skupa, jedemo človečje meso a vino pijemo s čijegod pivnice, pak potlam svojim urinom lagev napunimo i onda vino mam zevri«.

Broj 109—112. — godine 1699.

U VARAŽDINSKIM TOPLICAMA ČETIRI SU ŽENE SPALILI

Ova se parnica vodi u Varaždinskim Toplicama a optužene su kao vještice: A n a K o s, M a g d a l e n a L o n g i n, D o r o t e j a O s e f i ć i K a t a r i n a P r p r i ć. Optužba je protiv njih dignuta zato, što su raznim magijskim sredstvima škodile ljudima na zdravlju i životu a isto tako i blagu; zatim su činile štetu na poljima, livadama i u trsju. Podvrgnute su »vodenoj probi« pa mučene i konačno osuđene, da se ž i v e spale na lomači. Ovo je rijedak slučaj, da se u samoj osudi naglašuje, da se okrivljenice imadu žive spaliti. U Zagrebu su vješticama obično ponajprije odsjecali glave, ili ih zagušili ili utopili, a zatim su mrtva tijela spalili na lomačama.

(Nastavak slijedi)

Spectator :

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGERA*)

621. Na nekim inim mjestima, primjerice odmaralištu Jorganovićevih stuba, koje spajaju donji dio Mošinskoga ulice sa gornjim, trebalo bi da općina bar 1 do 2 klupe postavi. Onuda prolaze kućanice s Malog tržišta noseći rogožare itd., pa bi siroticama mali odmor i te kako dobro došao. Mjesta imade lijepoga, a sredstava će se uz malo volje jamačno i naći. Tim više, što imademo gotovih, negdje drugdje izvađenih klupa na majuru, pa se radi samo o ev. postavi, koja stoji oko 50 Din.

622. Gornji dijelovi onih napirlitanih, tako pretencioznih ograda duž Kaptolskih povrtnjaka na potezu Ribnjak—Zvonarnička, toliko su ruševni, da ne služe nimalo na čast vlasnicima, ni na ures tom pristalom gradskom dijelu. Zemljišta su danas (nažalost) dana u zakup različitim skladištima drvenog materijala, trgovačkim vrtljarstvima itd., pa onda pseudobarokna, čiričari ograda, sa svojim dekorativnim alirama nikako ne pristaje, pogotovo odkad su drveni dijelovi istrunuli, a žbuka otpala. Sve to bilo bi najjednostavnije odstraniti, a zid poravnati. Čitav bi dojam bio mirniji i stvarniji. Jer ljepota nije kompliciranost, već jednostavnost.

623. Ne velimo, da tramvajska uprava ne bi trebala produljivati pruge na skrajnjim periferijama (istok, sjever, zapad) jer to je napokon njezina stvar i dobra volja, a te pruge zapravo nijesu rentabilne, budući da se njihovom gradnjom ne će povisiti vidno broj prodanih karata. Ovi se ljudi već i danas svi voze, do i od Šarića, Topničke vojarne, Škole za civilnu zaštitu, — a produljivanje bi pruge u prvom redu služilo komoditetu putnika, što je bez sumnje hvalevrijedno i ako nije baš ekonomski opravdano. Mislimo, međutim, da bi bila uza to potrebna veza mreže tramvajske sa Samoborcem, koja su dva prometala danas posve izolirani sistemi na udaljenost od 700 m. Najjednostavnijim rješenjem smatrali bismo: da se sprovede **jednosmjerni** promet na način slijedeći: Ukida se pruga 15, do i od starog Spremišta, pa se nadomješta jednokolosječnom prugom iz centra do Novinarskog doma, zatim Kršnjavoga ul., samoborskim Podvožnjakom do lokalnog kolodvora, odatle Badalićevom i Kranjčevićevom ispod Tratinskog podvožnjaka opet kod Zbora u Savsku cestu. Pruga dugačka oko 1,4 km držimo da ne bi stajala više od 2 milijuna, dok na pr. ona iz Maksimira u Štefanovec-Dubravu stoji barem trostruko, jer je dvotračna i duga 2 km t. j. 4 km kolosjeka. Ta je veza po sav promet dolazeći i odlazeći prema zapadu grada do Samobora, od velike važnosti, a bila bi jamačno i rentabilna, stičući tramvaju nove kategorije putnika, u najmanju ruku svih koji dolaze u grad samoborcem. A ti se danas, došavši pješke do gimnazije, većinom **ne** voze.

Mimogred spominjemo, da bi, **kad** se već sprovede pruga prema Dubravi, bilo vrlo prikladno i uputno, načiniti ogranak kraj Haškovog igrališta Jakićevom do Kažotićeva trga t. j. do crkve i naokolo trga »šlajfnom« se vratiti natrag u glavnu prugu kod Haškova igrališta. Ta je pruga duga dvokolosječno oko pola km., dakle kolosjek od 1 km. Kad bude jednoć u daljoj budućnosti provedeno regulatorno produljenje Zvonimirove, odnosno spoj sa Stiplošekovom, moći će taj ogranak otpasti a tramvajski saobraćaj sa Zec-kolonijom skratiti. **No gdje je još to!**

624. Nije dosta štu su na Gl. kolodvoru izgrađeni putnički tuneli, te izvedeni novi otočni peroni, a prošireni stari. Treba i tarac glavnog perona prilagoditi krovištu.

---

*) Iz tehničkih razloga ispušteni su u broju 7. Revije »Napomene Spektatora« br. 621—627, koje donosimo u ovome broju

Kako sada stoji, nesmisao je, da proširen krov strši preko, nekoć po prvom kolosjeku zauzete pruge, kako purgeri kažu »štajfena«, dok je onaj stari pohabani keramit ostao za nekoliko metara uži. Skrećemo pažnju gosp. ravnatelju na taj nehat. To ne stoji mnogo, a popravit se na svaki način **mora.**

625. Već smo lanjske godine upozorili mjerodavne, da na Barthouovom trgu nedostaju 2 javora. Danas su to već 4, pa apeliramo na gosp. referenta Ing. K-a, da se jesenas napokon učini što treba.

626. Kod nas je u posljednje doba, unatoč jasnih propisa, i opet zavladao rđav običaj, da se, ulazeći i izlazeći, putnici guraju i međusobno smetaju kod platforma tramvajskih kola. To bi se moglo jednim potezom idealno riješiti, kao što je to učinjeno primjerice u Osijeku: Da sprijeda, osim za službena lica u uniformi, ulaza nema. Drugo: Da se stražnji ulaz na platformi raspolovi, pa dio bliži korpusu vagona, služi **samo** za izlaz! Svakako je stanje, kako se via facti, kod naše nediscipliniranesredine udomaćilo u nas, neodrživo. Kod nestašice motornih kola danas se to još većma osjeća.

627. Jedna sitnica: Držimo da bi bilo zgodnije, da se za kupone potvrđivanje stanarine, uz naknadno dobiljegovanje razlikom banovinskih biljega, jednostavno ostavilo, da posluže do potrošenja započetih svezaka, što bi bilo kroz najviše 9 mjeseci, jer sveščić ima 10 listova. Novi pak, još čisti blokovi, mogli su se naprosto bez ikakvih formalnosti zamijeniti banovinskima. Sav onaj do skrajnosti komplicirani način, s individualno sprovedenim molbama na Ministarstvo financija, dat će na stotine, ako ne hiljade molbi, koje zbog preopterećenja itd. kako iskustvo uči, neće nikad biti riješene .A da netko za jednu te istu stvar, dva puta plati taksu, također se ne može tražiti. Summum ius summa iniuria.

659. Nitko ne sumnja, da bi tkogod od **trgovaca drvom** bio **tako** naivan pa da stranci zaračuna cijenu veću od naredbom propisane, jer bi ga stranka, uz predočenje računa kod nadležne vlasti jednostavno dala strpati u »bajbok«. Ali da postoji široko polje ucjenjivanja na bazi okategoriranja goriva u klase I, II, III, — jasno je. **Kakvi su kriteriji,** na temelju kojih bi se uzmoglo 100%-tno ustanoviti, u koju se klasu ima koje drvo u konkretnom slučaju uvrstiti? Ako stranka predloži račun, ne može nadležna vlast drugo ustanoviti, nego li da propisana **maksimalna cijena** za I klasu **nije prekoračena.** Ali je zato kupac ipak prikraćen. Jer od izvjesnog su vremena sva drva (u koliko se uopće dobiti mogu) p r v o k l a s n a, a prema tome i im je i cijena. Od stranke se napokon ne može tražiti, da teškom mukom dobiveno drvo, nakon stignuća, npr. na cesti ostavi ležati (što ni redar ne bi dopustio), i da traži povjerenstveni pregled radi ustanovljenja: o **kojoj** se klasi drva radi!

660. Munjovod koji je svake godine pregledan i stavljen u potpuni red, štiti zgradu. Naprotiv takav koji je zapušten, djeluje upravo u **protivnom** smislu: navlači munje na samu zgradu a ne vodi ih u zemlju. Takav je slučaj kod potpuno devastiranog munjovoda **finansijske zgrade na Dvoranskom Prečcu br. 2.** To treba vidjeti!

661. Kad je neki dan teretnjak s ugljenom na raskršću Jurišićeve i Draškovićeve, s neznam kojeg razloga zapeo na pruzi, što je prouzrokovalo zastoj tramvajskog prometa u oba smjera, sakupilo se (kao obično) mnoštvo radoznalog općinstva, među kojim je bilo bar 2 tuceta mladih, jakih, zdravih muškaraca. Nastalo je beskrajno rezoniranje i komentiranje, koje je u pisca nehotice proizvelo dojam: šta bi bilo fino, kad bi ti dečki ramenima umjesto jezikom, uprli pa bi teretnjak bio u tili čas sa pruge, a tramvaj u prometu!

662. Zapadna grana, tj. ona prema Tornju dveračkom, onoga kestena blizu gornje postaje **Uspinjače,** osušila se. Ima toga i drugdje.

663. Nakon pol stoljeća, — a toliko sigurno već stoje one stare stube po gornjem gradu — bila bi zaista već hora da se pristupi miniziranju olovnom bojom onih ljevanoželjeznih postolja, kod hrastovih stepenica »sustav ing. Milan Lenuci«. Rđa ih izjeda, a budu li se oličila trajat će još daljnjih pol stoljeća

664. Između kuće br. 10B na **Trgu kralja Petra,** i onog ulaza u mljekarnicu nalazi se na desno od asfaltiranog prelaza, jedan zemljani komad s površinom od oko 44 m² koji treba bezuvjetno i odmah zasijati travom, a ostaviti samo normalne ulaze u veže, koje su u ostalom danas, — osim srednje — preuske, jer iznose smo cca 1 m.

665. Lijepi kip pok. Frangeša **»Čežnja«** pretstavljajući ženski akt (vlasništvo Gradske općine), već decenijama **»čezne«** za zrakom i suncem, čekajući viteza oslobodite1ja da ljepoticu izbavi iz onog prašnog kuta stubišta Moderne galerije. Taj bi vitez trebao biti naš Građevinski odbor, odn. gosp. načelnik. I mi, ljubitelji ljepote našeg grada, vapimo skupa s tom djevojkom: Izvedite me na Rokovac, postavite me tamo na veselje građanstvu!« Baš na Rokovac, jer je ona s njime (kako znademo) idejno povezana što će potvrditi svatko kome je poznato, kako je Grad došao do te poslastike.

666. Mali »square« ispred **župne crkve Sv. Blaža** stoji neuređen već 28 godina. Ona 3 kestena postavljena šematski u drvored ulice, ne znače ama baš ništa, pače kvare dojam trga. Trg ima da ugodno, kao pauza u muzici prekida niz ulica, a ne da ga oponaša. Tamo treba: 1) postaviti jedan bunar sa basenićem, zlatnim ribama i malim obrubom od niskih ruža. Preostali dio da se izvede prema: 2) potrebama prometa, razlučujući pješački od automobilskog, za koji je, npr kod krstitaka, svadba itd. nuždan privoz iz Primorske sa izvozom na Deželićevu. 3) Ona Sahara dolomitne sipine na žarkom podnevnom suncu mora da nestane. **To je jedan nemar, 28 godina, ggdo!**

667. Kad bi nešto takova, u ostalom zamišljamo to samo hipotetski, kao što je izgled one turske kaldrme pred našom **metropolitskom katedralom,** gdje između reški buja korov i svakovrsni drač, — bio na pr. ispred crkve Sv. Vlaha ili Gospe Dubrovačke, — šta mislite da bi tada skladni naši **dubrovacki gospari** učinili? Zaboravili bi svoju tradicionalnu »skladnost« i postali goropadnici. Pa ipak na našem »Mons Capitolinus«-u to biva. Oni tragovi od sijena, slame i životinjskih đubrišnih proizvoda, sve ovo, ggdo, bilo je možda sasma lijepo i u stilu, tamo negdje polovicom 13. stoljeća za provale Tatara u Hrvatsku. Ali **danas,** danas nije. Kad tražimo da svaki birtaš negdje u Zec-koloniji ili na Ksaveru imade svoj recimo predvrt, gdje pijucka 4 građana, uredno potaracan ili izbetoniran, držimo da bi **ipak** neposredno susjedstvo Prvostolnice trebalo uliti mjerodavnicima mrvu više respekta i da...

668. Onaj prstenasti zemljani obruč okolo željeznog **zrinjevačkog paviljona** koji nagrđuje u znatnoj mjeri čitavi izgled našeg najstrožeg centra, bit će da je nastao tako: Mjerodavnik je one bivše nasade (u ostalom sasma lijepe), dao ukloniti, preštihati zemlju iliti humus, jamačno u nakani kasnijeg zasađivanja. Na to je ali, izgleda, zaboravljeno; djeca su igrajući se kroz dugo vremena tamo, zemlju nogama »poštamfala« i tako je to sad jedan više no nelijep pogled. Gosp. K-ću, šta velite?

669. Vrlo je nezgodno i stvara opravdano neraspoloženje kod građanstva, kad se uoči da su gradilišta, postignuta redovnom parcelatornom dozvolom, uz izvedbu svih cesta, kanala itd., a na kompleksu t. zv. Željezničarskog doma (tj. Maksimirski brijeg I ,II i na Bukovačkoj cesti), te koja su gradilišta mnogi reflektanti pokupovali, — naknadno **stavljena pod građevnu zabranu.** To je učinjeno na traženje Vojne uprave koja je, **nakon** što je već nekoliko kuća bilo stvarno i to sa dozvolom izvedeno, — zahtijevala takovu mjeru od strane gradskih vlasti zbog opasnosti blizine Streljane.

Ova je odredba, koju je općina dašto »morala« da posluša, sada ,— pošto se doznaje da će se streljište (koje leži za današnji razvoj grada sasma nepodesno) i onako napustiti, a rabiti samo novo u Mikulićima, — postala nesuvremenom, a ujedno predstavlja nepravdu utoliko, što je učinila rezultat ove parcelacije = 0, te suviše dala zapravo potstreka: da se građani, koji u ta gradilišta uložiše svoje skromne ušteđevine, nemajući sreće da im ista leže zapadno od Bukovačke ceste, —

moraju uticati ilegalnoj iliti »divljoj« gradnji, ne će li da sasma propanu, budući im parcele pod građevnom zabranom sigurno nitko otkupiti ne će. Tu bi trebalo da Banovina uznastoji ishoditi od vojske, kako bi ista ovu danas toli nezgodnu građevnu zabranu digla. Takvih gradilišta imade tamo na stotine!

DRUŠTVENE VIJESTI

DRUŠTVENE VIJESTI

Koncem mjeseca kolovoza minule su ljetne ferije i mi prestajemo s našim ljetnim sastancima kod naših članova i prijatelja, te ćemo nastaviti sastanke i ostale priredbe u našim prostorijama u Berislavićevoj ul. 20. — Zaključujući tako ljetne sastanke moramo priznati, da su sastanci i ovog ljeta — ma da je ljeto bilo kišovito i hladno — dobro uspjeli i polučili svoju svrhu. — Te sastanke morali smo dapače jednom i ponoviti, a to je bilo kod našeg člana i prijatelja g. Resnika na Tratinskoj c. 11. I drugi sastanak kod njega bio je dobro posjećen, te je i tada bilo preko 70 članova, a to je za ovakove sastanke lijep broj. — Time smo naše ljetne sastanke i završili. — To smo učinili kod g. Resnika zato, da odamo naročitu pažnju našim članovima u onom dijelu grada, g. Milanu Kellu i drugima, koji su u širenju naših društvenih ciljeva u našem gradu pokazali puno truda i ljubavi, te polučili lijepih uspjeha. — I na ovom mjestu im hvalimo i to ističemo kao dobar primjer drugima, a naročito onima, koji znadu samo kritizirati i u svakom koraku društvenog rada, nađu »štofa« za kritiku.

NAŠI IZLETI

Dne 25. kolovoza t. g. priredili smo izlet u naš lijepi i romantični Žumberak, te je i taj izlet odlično uspio. — Vrijeme prekrasno, izletnici — sve naši članovi — bili su međusobno susretljivi i razdragani romantikom onih naših krajeva, već počevši od Samobora i Bregane, veseli i pažljivi, a to je kod takovih izleta i glavno. — Kad smo stigli u Stojdragu, naš član g. Kravarić kao poznavaoc Žumberka i tamošnjeg seljaštva, održao nam je malo predavanje o legendi Stojdrage i pučkom vjerovanju o postanku mjesta toga imena. — Ovo je predavanje bilo veoma zanimljivo. — Član g. Griesbach bio je, kao obično, neumoran u fotografiranju svih lijepih partija onog kraja, izletnika i naroda. — Sve te, kao i ostale njegove snimke u naravnim bojama, moći će naši članovi ove jeseni vidjeti u našim društvenim prostorijama. — Ovaj izlet bio je ugodan ne samo zbog lijepih i romantičnih krajeva opjevanog Žumberka nego i zbog toga, što nas je naš član dr. Nikša Škarica u izmjeni »viših misli i dosjetka« sa svojim prijateljem g. Štedimlijom, inače suradnikom »Obzora«, i u autobusu vrlo ugodno zabavljao.

No bez zadovoljnog želudca nema ni duhovitosti. Stoga smo se i kod g. Kunaja u Kostanjevcu, kojim nam je priredio dobar objed, isto tako, ako ne još i bolje, osjećali i još radije smo slušali otmjene šale i dosjetke navedenih naših suputnika. — Uspon autobusom na Plješivicu bio je pri sunčanom zapadu vrhunac ljepote onog kraja, koji spada među najljepše krajeve naše lijepe domovine. — G. Štedimlija obećao nam je sve to opjevati u Obzoru, pa dok on to ne učini, zadovoljiti ćemo se s onim, što smo vidjeli, kao i s onim, što nam je o Žumberku rekao u svojim krasnim pjesmama sin onog kraja Jovan Hranilović.

IZLET U TRAKOŠĆAN I VARAŽDIN

Dne 8. rujna o. g. priredili smo izlet u Trakošćan i u Varaždin, pa se i za ovaj izlet može reći, da je potpunoma polučio svoju svrhu. — Uspjeh toga izleta zabilježile su sve zagrebačke novine, pa iz njih vadimo slijedeće: Poslije svojeg drugog lijepo uspjelog izleta dne 18. kolovoza t. g. na Plitvice i onog dne 25. kolovoza t. g. u Žumberak, priredilo je Društva Zagrepčana jučer svoj ovogodišnji izlet u Trakošćan i Varaždin koji je isto tako odlično uspio. — Nakon kraćeg boravka u Mariji Bistrici, i na prolazu kroz Lepoglavu — razgledanja tamošnje znamenite crkve, prispjeli su izletnici oko 11 sati u Trakošćan. — Pošto se je vlasnik Trakošćana grof Ivan Drašković, još zadnji dan boravka ovog ljeta nalazio u dvoru, bilo je i unatoč primljene pismene dozvole — malo teže unići u dvor, no to je na veliko veselje svih izletnika ipak uspjelo, pa se je pristupilo razgledanju tog u istinu bogatog muzeja. — Samo se po sebi razumije, da je taj raskošni muzej na prisutne učinio dubok dojam, i u njima uzbudio ponos na našu hrvatsku prošlost, u kojoj su toliki potomci naše velikaške porodice grofova Draškovića počam od 13. vijeka, hrvatskom narodu i njegovoj domovini na političkom, vojničkom, crkvenom i umjetničkom polju dali tako velik broj zaslužnih i velikih ljudi.

Poslije razgledavanja Trakošćana i njegovog divnog parka sa jezerom, pošli su izletnici u Varaždin, i tu poslije objeda, uz vodstvo tamošnjeg veoma zaslužnog prof. Filića, razgledali u prvom redu tamošnji lijepo uređeni Gradski muzej. — Akoprem je taj muzej stvoren na uspomenu 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva, dakle pred 15 godina, već danas ta kulturna ustanova može da služi na ponos gradu Varaždinu. — Svake godine opaža se sve veći porast muzeja i njegovo usavršavanje, a kako je sada na redu i uređenje parka oko muzeja, a sve to pod upravom kustosa muzeja prof. Filića, pa kada i to bude dovršeno, taj će neumorni kulturni radnik steći neprocjenjivih zasluga za svoj rodni grad i njegovu kulturnu prošlost. — Tamo istom čovjek dobiva dojam, da bi u današnje doba trebali mnogo i mnogo Filića, a i gradu Zagrebu takav bi i te kako dobro došao. — Boraveći u ovom muzeju, nijesmo se smjeli ni sjetiti vlažnih i oskudnih prostorija Gradskog muzeja u Zagrebu. — Poslije toga, razgledali smo tamošnje groblje, kamo nas je također poveo susretljivi kustos muzeja, pa je i taj »park-groblje« na prisutne učinio nezaboravan dojam. — Ljepotu našeg prekrasnog Hrvatskog Zagorja upotpunjavao je prekrasan sunčani dan, koji će svim izletnicima ostati u ugodnoj i nezaboravnoj uspomeni.

DOMJANIĆEVA VEČER U DRUŠTVU ZAGREBČANA

Društvo Zagrepčana, otvarajući svoje sastanke poslije ljetnih ferija priredilo je u svojim dubkom punim prostorijama Domjanićevu večer, koja je odlično uspjela. — Spomenslovo o Domjaniću, tom omiljenom hrvatskom kajkavskom pjesniku, održao je g. dr. Ivan Esih, koji je prikazao opsežna pokojnikova pjesnička djela, i njihovu trajnu pjesničku vrijednost u kulturnom zbivanju hrvatskog naroda. Predavač je nagrađen burnim pljeskom. — Zatim je gđa Božena Kraljeva s puno ljubavi i osjećaja recitirala pjesme »Stari Zagreb«, »Pri Kameniti vrati« i »Za zbogom«. Gđa Ivana Flumiani je lijepim i ugodnim glasom otpjevala uglazbljene Domjanićeve pjesme »Kaj«, »Hvala« i »Popevke sam slagal«, a na glasoviru ju je pratio prof. Krauth. I ona kao i gđa Kralj bile su nagrađene odobravanjem i cvijećem. — Konačno su u ime podmlatka »Društva Zagrebčana«, dražesne male Blankica Travinić i Lelica Šestak također nastupile. — Prva je lijepo deklamirala »Mama«, a potonja je otpjevala skladbe »Zagreb moj«, »Hvala« i »Ptićeki spiju«, a na glasoviru je pratila gđa Štefa Kostelić. — I ove male umjetnice izazvale su od mnogobrojnih članova i članica odobravanja tako, da su neke točke morale i ponoviti. — Ova večer u Društvu Zagrebčana bila je za sve prisutne draga i ugodna, jer nam je na čas oživila duh i srce nezaboravnog pjesnika, koji će među nama Zagrebčanima i našim dragim Zagrebčankama uvijek živjeti i sve dotle, dok bude našeg dragog »Kaj«.

Donosimo i pjesmicu našega člana Rudolfa Devide-a:

PRI DOMJANIĆEVOM KIPU, VU TUŠKANCU

(Spopevano, dok je još tam bil)

Na »d r a g o m u — t e b i k r a j u«
Kak gda, »v u s u n c u — i l i v u s e n i«,
Vu lepem zelenom gaju,
Na stup si zdignut kameni.

Na Mirogoju ti telo
Kmica okružuje grobna,
Črez umetnikovo delo
Gledimo te čist spodobna.

Pred tebom rože cveteju,
Vu tri su pisane boje,
Na drevih zmir popevleju
Popevke tičeki svoje.

Tičeke, rože, o cvetju,
Popeval ti si najrajše,
O lubavi i protuletju
Popevke su ti najslajše.

Vnogi te štovatel gleda,
Pesnika dragoga »k a j«,
Čisto se od Tebe neda
Makar kip samo gleda zdaj.

Navdušenog vidiš dijaka,
Plemiće z gornega grada,
Zalublena puca saka
Tu se zastanovi rada.

Vre noć ves krajek zakmiči,
Ze sih se spuščala stranah,
Trudni su zaspali tiči
Skrili se sikud po granah.

Osamlen v noči i kmici
Kak da kak živi sanjariš
Da nas po pesničkoj žici
Z novom popevkom obdariš.

Prežalit nemremo škodu
Kaj smrt te zela skup z lirom
Al kaj si spopeval rodu,
Hrvatom sveto bu zmirom.

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA

održana je dne 17. IX. 1940., pa su primljeni slijedeći novi članovi, i to kao r e d o v i t i:

Binde Franjo, trgovac i kućevlasnik; Carić Nikola, gradski činovnik; Domjanić Zora, udova grad. tajnika; Dončević Marijan, mehan. šofer; Ebert Vilko, građevni poduzetnik; Jakovac Franjica, kućevlasnica; Klajn Rudolf, privatni činovnik; Lovrenčić-Peharda Milka, privatna činovnica; Orešić Mijo, bravarski obrtnik; Prinčić Josip, sito-strojar; Poljak Milan, trgovac; Rahelić Lovro, mesarski obrtnik; Ruklić Zora, učiteljica; Saridja Marija, činovnica; Sigismund Aleksander, trgov. zastupnik; Turjak Nikola, trgovac; Truhan Stjepan, bravarski obrtnik; Weiner Ernest, trgovac; Zebec Darinka, kućevlasnica.

Kao p o d u p i r a j u ć i:

Bezuk Marija, kućanica; Dr. Holzmann Hugo, advokat i publicista; Jeršić Slavko, gradski geometar; Jurinjak Janko, ravnatelj osnovne škole; Koerbler Silva, supruga drž. savj. u m.; Matarić Anton, klesarski obrtnik; Šegulja Marta, gradska službenica.

Stvoreni su i ostali zaključci, koji su u provedbi. Naročito je uzeta na znanje odluka Banske Vlasti o odobrenju Pravila posmrtnog fonda članova Društva Zagrebčana, pa su tom zgodom svi članovi Upravnog odbora i zamjenici pristupili u Posmrtni fond.

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler grad. senator, Zagrebački Črnomerec br. 34 (telefon br. 24-817). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.

